

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شخصیت حقوقی و احکام آن از دیدگاه مذاهب خمسّه

1133

۱۰۰۰

۱

۱۷۸

۱۷۵

مؤلف

سید مبارک سجادی

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر و یا هرگونه برداشت از کتاب و تبدیل آن به جزوه، CD، فایل الکترونیکی pdf، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً و قانوناً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.

انتشارات حقوق اسلامی

سرشناسه	: سجادی، سید مبارک، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: شخصیت حقوقی و احکام آن از دیدگاه مذاهب خمس / سید مبارک سجادی.
مشخصات نشر	: قم: انتشارات حقوق اسلامی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۸ ص، ۵/۲۱×۵/۱۴، م.س.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۶۲۵-۳۱-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: شخصیت حقوقی (فقه)
موضوع	: Juristic persons (Islamic law)
موضوع	: حقوق مدنی (فقه)
موضوع	: (Civil rights (Islamic law)
موضوع	: شخصیت حقوقی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Juristic persons -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: شخصیت حقوقی -- ایران
موضوع	: Juristic persons -- Iran
رده رده های شکره	: ۳۱۳۹۷ ش ۳ / HP۱۹۸/۶
رده های دیوید	: ۲۹۷ / ۲۹۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۳۷۰۰۰

عنوان کتاب: شخصیت حقوقی و احکام آن از دیدگاه مذاهب خمس

مؤلف: سید مبارک سجادی

ناشر: حقوق اسلامی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰/۰۰۰ تومان

مرکز نشر و پخش: قم - خیابان ارم - پاساژ قدس - طبقه همکف - پلاک ۹۱

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۴۲۰۰ www.hoghogheislami.com

تهران، خیابان انقلاب، بازارچه کتاب، کتابفروشی فارابی / ۶۶۴۱۳۵۳۹ - ۰۲۱
تهران، خ ناصرخسرو، ک حاج نایب، پاساژ صبا، انتشارات صبا / ۳۳۱۱۹۹۵۵ - ۰۲۱

کلیه حقوق محفوظ است. هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب، جزوه، CD، فایل الکترونیکی، انتشار، بازنویسی، کپی، تکثیر، اسکن و PDF، عکسبرداری و انتشار در فضای مجازی شرعاً و قانوناً مجاز نمی باشد و پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

۷	چکیده
۸	پیشگفتار
۹	مقدمه
۱۵	فصل اول: کلیات
۱۷	مبحث نخست: مفاهیم و تقسیم‌ها
۱۷	گفتار نخست: مفاهیم
۵۹	گفتار دوم: تقسیم‌ها
۵۹	۱- شخص
۶۰	۲- شخصیت
۶۳	مبحث دوم: تاریخچه و تعاریف شخصیت حقوقی
۶۵	گفتار نخست: تاریخچه شخصیت حقوقی
۶۵	الف- تاریخچه شخصیت حقوقی در حقوق اسلامی
۶۸	ب- تاریخچه شخصیت حقوقی در حقوق غرب
۷۲	گفتار دوم: تعاریف شخصیت حقوقی
۹۳	فصل دوم: مشروعیت و یا عدم مشروعیت شخصیت حقوقی
۹۵	مبحث نخست: دیدگاه فقهای شیعه
۹۵	گفتار نخست: منکران مشروعیت شخصیت حقوقی
۱۰۶	گفتار دوم: مثبتان مشروعیت شخصیت حقوقی
۱۶۸	تحلیل شخصیت‌های حقوقی جدید:
۱۶۹	مبحث دوم: دیدگاه فقهای مذاهب اربعه
۱۷۰	گفتار نخست: منکران مشروعیت شخصیت حقوقی

فصل سوم: احکام و انحلال شخصیت حقوقی	۱۸۱
مبحث نخست: احکام مالی و جزایی شخصیت حقوقی	۱۸۳
گفتار نخست: احکام مالی شخصیت حقوقی	۱۸۳
گفتار دوم: احکام جزایی شخصیت حقوقی	۲۳۳
مبحث دوم: احکام مدنی و انحلال شخصیت حقوقی	۲۷۳
گفتار نخست: احکام مدنی شخصیت حقوقی	۲۷۴
احکام مدنی شخصیت حقوقی، در فقه	۲۸۹
گفتار دوم: انحلال شخصیت حقوقی	۳۲۷
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۳۵۱
منابع رساله	۳۵۵

www.ketab.ir

تقدیم

«يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ»

«هنگامی که آن‌ها بر او - یوسف - وارد شدند، گفتند: «ای عزیز! ما و خاندان ما را ناراحتی فراگرفته، و متاع کمی با خود آورده‌ایم پیمانۀ را برای ما کامل کن و بر ما تصدق و بخشش نما، که خداوند بخشنندگان را پاداش می‌دهد!»

این بیضاعۀ مُزْجَاة را تقدیم می‌کنم به ساحت مقدس چهارده معصوم (سلام الله علیهم اجمعین) مخصوصاً امامان ائمه حضرت زهرا (علیها السلام)، ولی الله الاعظم حجة بن الحسن العسكري امام زمان (عجلت الله تعالی فرجه)، کریمه آل الله، فاطمه معصومه (علیها السلام)، پدر و مادرم، ارواح پاک و طیبه‌ی شهدا، امام الشهداء حضرت امام خمینی (علیه السلام) همه‌ی سرورانی که در تعلیم و تربیتم نقش داشته‌اند و تمام کسانی که در امنیت روحی و روانی ام سهمیم بوده‌اند و سهمیم هستند و در لایه‌ی شکر نقش ایفا کردند.

۱- سوره یوسف، آیه ۸۸.

۲- ناصر، مکارم شیرازی، ترجمه مکارم، ص ۲۴۶.

تقدیر و سپاس

آقا ثامن الحجج علی بن موسی الرضا علیه آلاف التحية و الثناء فرمود: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»

خدای منان را بر تمام نعمت هایش و این توفیق بزرگ، سپاس می گویم.

دردان عنایات خاصه ی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، اخصاً ام الائمه فاطمه زهرا علیها السلام، امام زمان ولی الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه و کریمه اهل بیت فاطمه علیها السلام مرصومه علیها السلام هست.

از اساتید گران قدر، و عزیز، آقایان دکتر وحدتی شبیری - استاد راهنما - و دکتر عابدی - استاد مشاور - به خاطر زحمات که در راستای راهنمایی و مشاوره ی تدوین این رساله متحمل شدند ممنونم.

از آیت الله اعرافی ریاست محترم جامعه المصطفی العالمیه، به خاطر الطاف و عنایات خاصه ی ایشان که این فرصت را در اختیار حقیر قرارداد تشکر می کنم.

از استاد عزیز جناب آقای سید صمصام الدین قوامی که استارت این موضوع را زدند و در حین انجام کار، کمک کردند، سپاس گزارم.

از پدر و مادرم که تمام مشکلات را تحمل کردند تا من درس بخوانم، برادرم جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج آقا سید یاسین سجادی که بنده را استعدادیابی نمود و برای تحصیل علوم دینی به شهر مقدس قم آورد، خانواده محترم خودم که مشکلات غیر قابل توصیف را در ایام تدوین رساله، تحمل شدند، تمام دست اندرکاران امور پایان نامه مدرسه فقه و اصول، و همه دوستان و آشنایان که در این مدت برای حقیر، دل نگران بودند و در بهترین حالات تقرب به خداوند مهربان برای توفیق بنده از صمیم قلب دعا کردند ممنون و سپاس گزارم.

خدایا تو آن کن که سرانجام کار، تو خشنود باشی و ما رستگار.

چکیده

در این رساله، مشروعیت و یا عدم مشروعیت شخصیت حقوقی، تحقیق و تفحص شده، احکام مالی، احکام جزایی، مسئولیت مدنی و انحلال شخصیت حقوقی، از دیدگاه مذاهب خمس، مورد بررسی قرار گرفته است.

در این تحقیق، کتاب‌های فقهی علمای سلف و معاصر شیعه، برخی از کتاب‌های تفسیر اندیشمندان معاصر و تعدادی از کتاب‌های حقوقی، مورد بررسی قرار گرفته است.

کتاب‌های فقهی سلف و معاصر مذهب حنفی، شافعی، مالکی و حنبلی، تحقیق و جستجو شده است.

در این پژوهش، مشروعیت شخصیت حقوقی، از دیدگاه مذاهب خمس، با استناد به آیات قرآن «وفوا بالعقود، احل الله البيع، حدیث المؤمنون عند شروطهم...» و استدلال فقها، بیان شده است.

برای شخصیت حقوقی، احکام مالی از قبیل بیمه، جعاله، خمس، ذمه، ربا، رشوه، زکات، شفعه، ضمان، قرض، مزاحه، مضاربه، هبه و هدیه می‌باشد. شخصیت حقوقی، دارای احکام جزایی مثل: ارش و دیه است. احکام مدنی - ضمان عقدی و ضمان قهری - برای شخصیت حقوقی به اثبات رسیده و شیوه‌های انحلال شخصیت حقوقی از قبیل: تغییر هویتی، تخلف از شرط، موانع دائمی و موقت، انقضای مدت، انتفاع نداشتن، عجز و... در فقه مذاهب اسلامی تبیین شده است.

کلیدواژه:

شخصیت حقوقی، مشروعیت، احکام و انحلال

پیشگفتار

از موضوعات مهم فقهی و حقوقی که باید بررسی شود، شخصیت حقوقی است. شخصیت حقوقی از جایگاه خاصی در جامعه‌ی بشری برخوردار است. این موضوع، چنان اهمیت دارد، مشکلاتی را که با فوت شخص حقیقی برای جامعه پیش می‌آید، با ایجاد شخصیت حقوقی حل می‌نماید. ایجاد صنایع تولیدی وابسته به شخص حقیقی با تمام مشکلاتی که ایجاد می‌شود، بعد از فوت شخص حقیقی، نوعاً توسط وراثت منحل می‌شود؛ اگر صنایع تولیدی، به شخصیت حقوقی تعلق داشته باشد، مشکل انحلال را نخواهیم داشت.

عنوان شخصیت حقوقی، اگرچه از منظر فقهی، کمتر مورد بحث و بررسی واقع شده است؛ اما از موضوعات با اهمیت و ارزشی به شمار می‌آید. دارای ثمره‌ی علمی و کاربردی است. با مشروعیت شخصیت حقوقی، معضلات و مشکلات علمی و عملی؛ مثل: مالکیت خمس، زکات، وقف، شخصیت‌های جدیدالتأسیس و آنچه در آینده تأسیس خواهد شد، قابل حل است. از جمله پرسش‌های مهم فقهی در جامعه‌ای که در عصر تکنیک، توسعه و ارتباطات به سر می‌برد، پیرامون اعتبار شرعی شخصیت حقوقی با انواع و اقسام آن می‌باشد. نبودن تصویر درست از شخصیت حقوقی، سبب می‌شود که به پرسش‌هایی پیرامون: مشروعیت، مالکیت، قرض، هبه و... شخصیت حقوقی پاسخ فقهی و علمی داده نشود.

رساله‌ی پیش رو، درصدد بررسی مشروعیت و یا عدم مشروعیت فقهی شخصیت حقوقی است. برای استخراج احکام مالی، احکام جزایی، احکام ملکی و چگونگی انحلال شخصیت حقوقی، از کتاب‌های فقهی مذاهب خمس، نهایت تلاش، خواهد شد.

امیدوارم، این رساله، شروع و قدمی در راستای بررسی فقهی شخصیت حقوقی باشد؛ تا رساله‌ها و کتاب‌های پربارتر در این موضوع، تدوین و موجب غنای موضوع گردد.

مقدمه

۱- بیان مسئله

در نیای بشریت، اشیائی مثل: حرم، مسجد، حوزه، قنات، دانشگاه و... و عنوان مالی، مثل: امام، خلیفه، فقیر، دولت، سادات و غیره، هستند که دارای حقوق می‌شوند و جامعه‌ی انسانی، مثل انسان، با آن‌ها تعامل می‌کنند. دانشمندان علم-حقوق، اسم آن‌ها را شخصیت حقوقی گذاشته و برای آن‌ها حقوق و تکالیف قائل هستند.

زندگی اجتماعی بشر، همان با این اشیاء و عناوین، گره خورده است که زندگی بدون آن‌ها قابل تصور نیست. از دیدگاه فقه مذاهب خمس، آیا شخصیت حقوقی به رسمیت شناخته شده و تعامل با اشیاء مشروعیت دارد؟

تلاش بر آن است که مشروعیت و یا عدم مشروعیت فقهی شخصیت حقوقی را از دیدگاه فقه مذاهب خمس، مورد بررسی قرار داده و احکام مالی، جزایی، مدنی و نحوه انحلال آن را در فقه اسلامی، کندوکاو نماییم.

۲- اهداف تحقیق

بحث شخصیت حقوقی، یک بحث مبتلا به جامعه‌ی بشری است. از آنجا که واژه‌ی شخصیت حقوقی، یک واژه‌ی جدید است، به نحو مطلوب مورد توجه فقهای اسلامی قرار نگرفته؛ به همین سبب، در این رساله، اهداف ذیل، مورد توجه قرار می‌گیرد.

۱-۲- ارائه تعریف فقهی برای شخصیت حقوقی.

۲-۲- بررسی دقیق مشروعیت و یا عدم مشروعیت شخصیت حقوقی، از منظر فقه اسلامی.

۲-۳- بیان احکام مالی، مدنی، کیفری و نحوه انحلال شخصیت حقوقی، از دیدگاه فقهای اسلامی.

۳- سؤال اصلی

برای رسیدن به اهداف فوق، تحقیق پیش رو، به دنبال یافتن پاسخ پرسش های زیر است:

سؤال اصلی: دیدگاه فقهی مذاهب خمس، نسبت به شخصیت حقوقی و احکام آن چیست؟

۴- سؤال های فرعی

۱-۴- مراد از شخصیت حقوقی، چیست و اقسام آن کدام است؟

۲-۴- اقوال فقهای مذاهب خمس و ادله ی آنها، نسبت به مشروعیت و یا عدم

مشروعیت شخصیت حقوقی چیست؟ و قول صحیح در این مورد کدام است؟

۳-۴- حکم امور مالی مربوط به شخصیت حقوقی، از قبیل بدهکاری، خمس،

ریا و... چیست؟

۴-۴- احکام جزایی شخصیت حقوقی، از قبیل جریمه و... چیست؟

۵-۴- مسئولیت مدنی شخصیت حقوقی چیست؟

۶-۴- انحلال شخصیت حقوقی چگونه تحقق پیدا می کند؟

۵- فرضیه های تحقیق

۱-۵- مراد از شخصیت حقوقی، هویت و اعتباری است که شارع و یا عقلا به

شخص می دهد.

۲-۵- فقه مذاهب خمس، فی الجمله، شخصیت حقوقی را به رسمیت

شناخته است.

۳-۵- شخصیت حقوقی، از دیدگاه فقه مذاهب خمس، دارای احکام مالی

است.

۴-۴- شخصیت حقوقی، از منظر فقه مذاهب خمس، دارای احکام جزایی

می باشد.

۵-۵- فقه مذاهب خمس، فی الجمله برای شخصیت حقوقی، احکام مدنی

اعتبار نموده است.

۵-۶- انحلال شخصیت حقوقی، در فقه مذاهب خمسسه، متناسب با شخصیت حقوقی، تحقق پیدا می‌کند.

۶- ضرورت تحقیق

یکی از بحث‌های مورد نیاز جامعه‌ی علمی و عملی ما، بحث شخصیت حقوقی است. در جامعه‌ی ما، شخصیت‌های مختلف حقوقی و با نام‌های متفاوت مثل؛ مسجد، دولت، حرم، مدرسه، حوزه، سازمان، دانشگاه، اداره، شرکت و غیره وجود دارد و هر روز بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود. زندگی شخصیت‌های حقیقی، چنان با اشخاص حقوقی، گره خورده است که نه زندگی بدون اشخاص حقوقی صحت آفر، بلکه غیرممکن است.

شرکت، انجمن، دولت و اجتماع‌های کوچک و بزرگ، از عنوان‌های شخصیت حقوقی است که کسی جدای از این عنوان‌ها، نمی‌تواند به حیات خود ادامه دهد. وجود شخصیت حقوقی چنان ضرورت یافته است، که مشکلات اجتماعی نشأت گرفته از فوت شخصیت حقیقی را با تشکیل شخصیت حقوقی، حل می‌نماید.

چنین مسئله‌ی مهم و مبتلا به جامعه‌ی بشری ابواب می‌کند که مشروعیت و یا عدم مشروعیت و احکام آن از دیدگاه فقه مذاهب خمسسه، مورد بررسی قرار گیرد.

۷- پیشینه تحقیق

از علمای شیعه، شهید سید محمد صدر را به عنوان پیشگام بحث شخصیت حقوقی - به معنای خاص (غیر انسان) - می‌توان نام برد. شهید صدر، از مباحث بحث شخصیت حقوقی در فقه اسلامی است. شهید صدر، در کتاب ما را الهی، بحث شخصیت حقوقی را طرح نموده است.

سید کاظم حائری، دومین عالم شیعه است که در کتاب فقه العقود، بحث شخصیت حقوقی را مورد توجه قرار داده است.

آیت الله سبحانی، چند جلسه درس خارج، در سال ۱۳۸۸، پیرامون شخصیت حقوقی، بیان کرده است.

آیت الله جوادی آملی، در جای خاصی از شخصیت حقوقی بحث نکرده؛ اما در تفسیر تسنیم و بعضی کتاب‌های دیگر، اشاره‌ای به شخصیت حقوقی دارد. آقای احمد صادقی پایان‌نامه‌ای به نام شخصیت حقوقی و احکام آن از دیدگاه فقه امامیه و حقوق موضوعه، تدوین نموده است.

در کتاب‌های فقهی مذاهب اربعه، بحث شخصیت حقوقی، صریحاً مطرح نشده است.

از علمای عامه، آقای مصطفی احمد زرقا، در کتاب المدخل الفقهي العام جلد سوم بحث شخصیت حقوقی را طرح و دلایل را بر مشروعیت آن اقامه نموده است. آقای عبدالکیم زیدان، نیز به طور مختصر، در کتاب، نظرات فی الشريعة الاسلامية، به شخصیت حقوقی توجه نموده و اعتقاد به مشروعیت شخصیت حقوقی دارد.

دکتر وهبه الزحیلی، در کتاب النظريات الفقهية، شخصیت حقوقی را قابل قبول تلقی نموده.

پس، بحث شخصیت حقوقی با این عنوان خاص، در کتاب‌های فقهی معتبر مذاهب خمس وجود ندارد؛ بلکه عنوان شخصیت حقوقی، عنوان جدیدالتأسیس است که در کتاب‌های حقوقی، مورد توجه قرار گرفته است.

۸- روش تحقیق

روش تحقیق، به این صورت است که ابتدا مطالبی از کتاب‌های فقهی مذاهب خمس، پیرامون شخصیت حقوقی، گردآوری و تبیین می‌شود و سپس مطالب جمع‌آوری شده مورد تحلیل، نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

پس روش بحث، کتاب‌خانه‌ای بوده و مطالب، در قالب تحلیلی و توصیفی ارائه می‌شود.

۹- نوآوری تحقیق

در مورد مشروعیت شخصیت حقوقی یا عدم آن، کارهای علمی انجام شده؛ اما کار جامع و قابل توجهی، ارائه نشده است. وجه تمایز این رساله، عبارت است:

۹-۱- کار نسبتاً جامع فقهی، پیرامون شخصیت حقوقی.

۲-۹- بررسی مشروعیت و یا عدم مشروعیت شخصیت حقوقی از دیدگاه مذاهب خمسّه.

۳-۹- تفحص، در احکام مالی، جزایی و مدنی شخصیت حقوقی از منظر فقهای مذاهب خمسّه.

۴-۹- ارائه شیوه‌های انحلال شخصیت حقوقی، با استفاده از فقه اسلامی.

۱۰- پارچوب نظری تحقیق

در این رساله، مطالب زیرمورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد:

الف- مطالب کلی پیرامون موضوع مورد نظر.

ب- مشروعیت و یا عدم مشروعیت شخصیت حقوقی، از دیدگاه فقهای مذاهب خمسّه.

ج- احکام جزایی احکام مالی، ... و انحلال شخصیت حقوقی.

با توجه به مطالبی که مورد تحقیق و تفحص قرار می‌گیرد، مطالب این رساله را به سه فصل تقسیم نمودم.

فصل نخست: کلیات

فصل دوم: مشروعیت و یا عدم مشروعیت شخصیت حقوقی

فصل سوم: احکام و انحلال شخصیت حقوقی